

Recercant en la memòria popular

La Fonoteca de Materials de l'Institut Valencià de la Música es dedica des de fa divuit anys a recuperar la música valenciana de tradició oral. Trenta discos i més de set-cents documents sonors d'un valor incalculable avalen una trajectòria no exempta de dificultats per la progressiva desaparició d'algunes d'aquestes tradicions. El repte, ara, és reivindicar aquestes músiques per potenciar-ne l'ús social.

La recuperació de les tradicions orals que, sobretot en el món occidental han patit els efectes d'una societat cada vegada més consumista, ha experimentat en els darrers anys un creixent interès, tant en el terreny acadèmic —a través dels estudis i les investigacions dels departaments universitaris dedicats a l'etnomusicologia— com en l'institucional. La Fonoteca de Materials, integrada en l'Institut Valencià de la Música, té com a objectiu precisament recuperar i sistematitzar la música valenciana de tradició oral, aquella que fins no fa tants anys amenitzava les feines al camp, les batudes del blat, les celebracions religioses més importants del calendari litúrgic i els esdeveniments socials, culturals i festius de tots els pobles.

En divuit anys de treballs, la Fonoteca ha aconseguit recopilar bona part de les tradicions orals valencianes interpretades pels seus protagonistes autèntics, la gent dels pobles. El resultat són trenta discos, amb més de 700 documents sonors que inclouen des de cançons de treball agrícola fins a cançons de Nadal, albades, cants de l'aurora, toques de dolçaina, cant d'estil, cançons crònica, cants lligats a balls tradicionals... Tot això, amb l'objectiu de fer un pas més en l'estudi i la conservació de la rica i variada música tradicional valenciana i d'arribar més enllà de les dades que aporten les transcripcions musicals.

Però la tasca no ha estat fàcil. Quan el 1984 es va posar en funcionament la Fonoteca de Materials, inscrita aleshores en la Conselleria de Cultura de la Generalitat Valenciana, el volum de treball que hi havia per davant era tant i tan diversificat, que les opcions es presentaven múltiples. Amb l'objectiu de començar a posar ordre en tot aquell

univers de músiques i cançons, la Fonoteca va obrir una primera via a través d'un programa escolar anomenat Tallers de Música Popular. Durant set anys, els alumnes de cicle superior d'educació bàsica de bona part dels col·legis del País Valencià van participar en aquest projecte, que consistia a visitar els veïns del poble i anar gravant les cançons que els més grans recordaven.

Uns quaderns i unes fitxes preparades pels tècnics de la Fonoteca ajudaven els xiquets a fer les preguntes adients a cada veí i permetia classificar per grups les cançons. De tot el material que es va recopilar va nàixer l'Arxiu Escolar, "segurament el més important quant als materials que es van aconseguir", explica la directora de l'Institut Valencià de la Música, Inmaculada Tomás. "La gent gran, en tractar-se dels xiquets del poble, no tenien les mateixes inhibicions que haguera tingut si hagueren anat especialistes de fora del poble a gravar-los. A més, els xiquets arribaven a unes capes de població que el folklorista o l'especialista no podien assolir fàcilment. Els xiquets preguntaven a una capa de població verge, desqualificada, però al mateix temps desintoxicada de prejudicis musicals. I els materials que vam aconseguir són, doncs, molt autèntics".

Després d'aquell primer contacte amb la tradició, la Fonoteca va encetar altres vies. D'una banda, persones aficionades a la música tradicional, al folklore i a la cultura popular que havien realitzat algun treball de camp en les seues comarques facilitaven informació als tècnics de la Fonoteca, que posteriorment anaven als pobles i enregistraven els cants. En altres ocasions, eren els mateixos tècnics els qui acudien directament a determinats llocs on sabien

Imatge de la celebració del Sexenni de Morella, on la tradició de la dolçaina continua molt arrelada. Ara, la Fonoteca de Materials prepara la reedició en format disc compacte dels tocs de dolçaina més tradicionals de la població, que encara estaven enregistrats en vinil.

que es cantava un tipus determinat de peces... “Les informacions arriben de mil maneres diferents –assenyala Inmaculada Tomás–. Fins i tot hi ha particulars que ens telefonen per informar-nos de certes tradicions característiques del seu poble o de la seua comarca.”

Cuplets amb accent valencià. Tot i que alguns investigadors prefereixen excloure del repertori popular les cançons que la població componia (fins als anys cinquanta, quan es va imposar la música de consum) al voltant de fets que succeïen al poble o a la comarca, cançons d'estiueig, de jocs, cançons obscenes, de passatemps... el cas és que aquestes composicions tenen molts elements del llenguatge musical susceptibles d'anàlisi musical. “Des del punt de vista de la tradició i de la composició –assegura la directora–, aquestes peces són molt interessants, sobretot perquè, en tractar-se en la seua majoria de cançons compostes sobre melodies de

cuplets i sarsueles, tenen unes formes d'interpretació autòctones. La gent transformava aquelles melodies i les dotava del seu propi ornament.”

Sarsueles i cuplets a banda, dins de tot aquest univers de músiques populars valencianes, el cant d'estil mereix un capítol a part. De fet, un dels darrers –i més costosos– treballs de la Fonoteca ha estat l'edició d'una *Antologia del cant d'estil valencià* en dos volums, que incorpora, d'una banda, les figures mítiques del cant d'estil de principis del segle XX, i de l'altra, els cantadors més actuals.

Aquest gènere, extremadament sofisticat, va nàixer a l'últim terç del segle XIX i s'emmarca dins del corrent que es creà en molts altres països (el *rembetiko* en Grècia, el *rai* al Magrib, el fado a Portugal, la copla espanyola, el flamenc...). Tot i que molt menys evolucionat que alguns d'aquests estils, el cant d'estil va suposar la creació de formes de cantar molt més sofisticades

a partir de la tradició oral. De fet, durant l'època d'or del cant d'estil, els cantadors eren d'alguna manera estrelles que tenien els seus seguidors i eren coneguts arreu de la comarca. Casaments, festes majors i tota mena de celebracions anaven, indiscutiblement, acompanyades de la veu del cantador.

La base d'aquesta manera de cantar es manté sobre els anomenats “palos”, esquemes fixos d'acompanyament a partir dels quals el cantador inventa la seua pròpia melodia, fa variacions i improvisacions. El versador, per la seua banda, es va inventant els versos, i vers a vers, va dictant a cau d'orella al cantador les lletres. “És una música de composició sobre la marxa, i per tant, un signe de vitalitat”, assenyala la directora de l'Institut.

Però, fins a quin punt continuen vives avui dia totes aquestes músiques populars? La resposta no és fàcil, sobretot perquè els canvis culturals i socials que s'han produït en els darrers 50 anys han

Dalt, imatge d'uns llauradors a l'era. Durant les jornades al camp era tradició entonar cants de treball agrícola. Al costat, els cantadors d'estil José Aparicio "Apa" i Josepa Blasco.

condemnat a la desaparició algunes músiques vinculades a una funció social molt determinada, com és el cas dels cants de treball agrícola. "La llàstima –assegura Inmaculada Tomás– no és només que s'acabe el costum de cantar cançons agrícoles i que, per tant, desaparega tot un repertori, sinó que amb aquesta desaparició es perden certes formes musicals que són les que marquen el caràcter d'una música i la diferencien de les músiques occidentals estàndards, com ara l'ornamentació de les melodies, el *caragoleig* a l'estil flamenc o l'afinació atemperada, una forma antiga d'afinació que incorpora a la clàssica divisió de la música occidental en semitons, molts més matisos que poden arribar a dividir un to en nou parts.

"En l'època del cant d'estil –comenta Inmaculada Tomás– passava el mateix que passa avui entre els gitanos, que qualsevol xiquet canta flamenc perfectament, tot i que és una música que requereix molts dots. Fa anys la població tenia afició a cantar, però aquesta base social ha desaparegut."

El cant d'estil va patir una forta davallada a partir dels anys seixanta, tot i que ara per ara sembla que comença a recuperar-se. Això sí, en una línia ascendent molt suau. Ja fa alguns anys que la Universitat Popular de València ofereix cursos de cant d'estil, i alguns dels pocs cantadors que queden en actiu tenen escoles que ensenyen els més joves. "No és que tocar bé la dolçaina siga fàcil –comenta la directora de

l'Institut–, però el cant d'estil és molt complicat. Fan falta unes qualitats vocals molt especials i, sobretot, molt de virtuosisme."

A banda del cant d'estil, queden encara tradicions musicals molt arrelades al País Valencià. Els cants devocionals de caràcter religiós, com les aurores, són segurament les melodies més vives. "Possiblement –assenyala Tomás– no tenen el mateix sentit religiós que tenien fa uns anys, però el fet és que la gent continua eixint al carrer a cantar, ja siga per devoció o per gust personal."

Com els cants de les aurores, la música de dolçaina ha aconseguit sobreviure al pas del temps. Si fa trenta anys quedaven al País Valencià unes dotzenes de dolçainers, avui dia n'hi ha centenars i centenars que han aconseguit revifar l'afició per l'instrument, i al mateix temps, n'han reviscolat el repertori.

Un repertori que, com el de la resta d'estils populars, s'ha de promocionar perquè es conegui. Per això, d'uns mesos ençà, les edicions de materials sonors de la Fonoteca han incorporat una versió anglesa. "D'aquesta manera, podem enviar els treballs als departaments d'etnomusicologia d'universitats d'arreu del món, a centres internacionals de cultura tradicional i popular..." No obstant això, a banda d'aquests sectors més academicistes, n'hi ha d'altres que cada vegada s'interessen més per la música popular. És el cas dels grups de folk que treballen en la restauració de músiques tradicionals, per als qui aquestes recopilacions de la Fonoteca són un element essencial per aprendre i per a interioritzar els estils, les melodies i les lletres.

Però possiblement, en el fons, aquestes recopilacions van adreçades al públic de peu pla, a la gent dels pobles i a la de les ciutats, a la gent jove i també a la gent major, per als qui aquest tipus de músiques són només un record del passat. I és que si hi ha alguna cosa que necessita la tradició oral és precisament la recuperació dels costums socials que l'han vist nàixer i créixer.

Rosanna Melià